

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
4/2023 (LXI)
<https://doi.org/10.36770/bp.867>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Agnieszka Trzeźniewska-Nowak*

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska /

/ Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland

ORCID: 0000-0001-8425-7185

Kilka odstępów polskiej literatury najnowszej

[Rec. *Proza polska przełomu XX i XXI wieku*, pod red. D. Kuleszy, Białystok–Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku – Instytut Literatury 2023, s. 252]

Several views of the Polish latest literature

[Rev. *Polish prose at the turn of the 20th and 21st centuries*, Białystok–Kraków: Publishing House of the University of Białystok – Institute of Literature 2023, p. 252]

Abstract: The presented article is a review of the book edited by Dariusz Kulesza *Polish Prose at the Turn of the 20th and 21st Centuries*. The authors of the individual chapters engage with contemporary Polish literature, while also revisiting classics like Stanisław Lem. The editor's perspective encourages a closer examination of women's prose in the context of male-authored literature. The range of topics covered and the monograph's diversity make it an intriguing source of inspiration for further research into contemporary literature.

Keywords: Polish prose, contemporary literature, literary analysis, Stanisław Lem.

W najnowszej książce *Proza polska przełomu XX i XXI wieku* pod redakcją Dariusza Kuleszy zebrane zostały szkice oscylujące wokół polskiej literatury najnowszej. Warto wspomnieć, że redaktor niniejszego tomu konsekwentnie w swoich

* Agnieszka Trzeźniewska-Nowak – dr, pracownik Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; autorka m.in. monografii *W kleszczach lęku. Thriller medyczny w literaturze i kulturze popularnej* (2022).

Agnieszka Trzeźniewska-Nowak, *Kilka odstępów polskiej literatury najnowszej*

pracach powraca do literatury najnowszej, wspomnijmy choćby o równie interesującej monografii pt. *Tradycja i przyszłość genologii*¹. Tytułowy przełom XX i XXI stulecia stanowi modny i często wykorzystywany *casus* nasuwający skojarzenia z literaturą, którą Ryszard Nycz nazwał „nieuchwytną, niewyraźną czy nieprzedstawialną”², ale jednocześnie ważną i ważką. Szeroka formuła zaproponowana przez redaktora może wzbudzać pewne obawy związane z poznawczym niedosytem i potraktowaniem problemów nieco pobieżnie. Wrażenie znika już po lekturze wstępu, w którym Dariusz Kulesza przybliży czytelnikowi ideę monografii i przedstawia ciekawy i momentami zaskakujący koncept związany z doбором tekstów literackich oraz podejmowanych tematów. Oprócz zarysowanego w spisie treści podziału na literaturę klasyczną, tworzoną przez kobiety i mężczyzn w trakcie lektury uwagę czytelnika przykuwają liczne nawiązania chociażby do okresu PRL-u (w tekście Marzeny Woźniak-Łabieniec mowa jest o cenzurze, w szkicu Krystyny Latawiec o prowincjonalnej przestrzeni, w artykule Krzysztofa D. Szatravskiego o motywie odzyskiwania rodzinnych wspomnień). *Proza polska przełomu XX i XXI wieku* składa się z trzech części (łącznie w monografii znajduje się 11 artykułów), kolejno zatytułowanych *Klasycy*, *Panowie i pamiętanie* oraz *Panie i zaangażowanie* oraz wstępu autorstwa redaktora tomu Dariusza Kuleszy oraz not o autorach. Po każdym szkicu umieszczono bogatą bibliografię, a także streszczenie w języku polskim i słowa kluczowe.

Wstęp zatytułowany *Proza polska przełomu XX i XXI wieku*³, w ciekawy sposób przenosi czytelnika w meandry literatury najnowszej i nie ogranicza się jak w przypadku wielu monografii do streszczenia poszczególnych artykułów zamieszczonych w tomie. Kulesza precyzyjnie dowodzi, że granica roku 1989 już dawno przestała stanowić cezurę w pisaniu i mówieniu o literaturze najnowszej.

- 1 Poszczególni badacze skupiają się tu głównie na genologii historii literatury polskiej XX i XXI wieku. Zob. *Tradycja i przeszłość genologii*, pod red. D. Kuleszy, Białystok 2013.
- 2 R. Nycz, „Wyrażanie niewyraźnego” w literaturze nowoczesnej (wybrane zagadnienia), [w:] tegoż, *Literatura jako trop rzeczywistości. Poetyka epifanii w nowoczesnej literaturze polskiej*, Kraków 2001, s. 17.
- 3 Autor w następujący sposób tłumaczy się ze znaku zapytania znajdującego się w tytule jego szkicu: „Proponowana tu opowieść to jedna z wersji historii zasadnie określanej mianem «proza polska przełomu XX i XXI wieku». Wybrana przeze mnie perspektywa skupia się na periodyzacji i powiązaniach z nimi kolejnych, występujących roczników. Budowana z tych elementów fabuła rozgrywana jest między modernizatorami i tradycjonalistami, których można nazwać w inny sposób, np. liberałami i konserwatystami”. Zob. D. Kulesza, *Proza polska przełomu XX i XXI wieku?*, [w:] *Proza polska przełomu XX i XXI wieku*, pod red. D. Kuleszy, Białystok 2023, s. 24.

Czas, w którym żyjemy badacz nazywa okresem przejściowym, bo „póki co żyjemy między wiekiem XX, który skończył się wraz z upadkiem muru berlińskiego, i wiekiem XXI, rozpoczętym 11 września 2001 roku, kontynuowanym na wojnie w Iraku w 2003 roku, potwierdzanym od roku 2011 na trwającej do dziś wojnie w Syrii i na rozgrywanej obok Polski wojnie w Ukrainie”⁴. Dodatkowo Kulesza wprowadza rozróżnienie, nie tylko we *Wstępie* swojego autorstwa, ale również w konstrukcji całej wieloautorskiej monografii, ciekawie motywuje podział na literaturę tworzoną przez kobiety (podejmujące zdecydowanie inne tematy) i przez mężczyzn, podsumowując niejako kształt publikacji, pisze: „Klasycy panują, panowie pamiętają, a panie walczą”⁵.

Na pierwszą część (*Klasycy*) składają się trzy szkice: Marzeny Woźniak-Łabieniec („*Wykreślimy parę fragmentów...*”. Cykl „*Nowa baśń*” Teodora Parnickiego w dokumentach Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk), Ireneusza Staronia (*Żaloba animy czy noc ciemna? Lemowska „Solaris” w perspektywie chrześcijańsko-psychoanalitycznej*) oraz Grzegorza Bąka (*Stanisław Lem w Hiszpanii: „Pokój na Ziemi”*). Już pierwsze studium pióra Marzeny Woźniak-Łabieniec wprowadza nas w ciekawe kwestie współzależności literatury i cenzury w okresie PRL-u. Autorka podnosi problem cenzury instytucjonalnej dzieł Teodora Parnickiego. Badaczka uwypukla przede wszystkim kwestie żydowskie, na których w głównej mierze skupiali się wówczas cenzorzy czytający utwory autora *Srebrnych Orłów*. Kolejne dwa teksty podejmują temat twórczości Stanisława Lema (Ireneusza Staronia i Grzegorza Bąka). Pierwszy z nich proponuje odczytanie *Solaris* jako utworu poruszającego kwestie związane z kondycją człowieka ponowoczesnego, drugi natomiast ma na celu przyjrzenie się historii hiszpańskich wydań dzieł pisarza ze szczególnym uwzględnieniem *Pokoju na Ziemi* – utworu określonego przez badacza jako wyjątkowy ze względu na ładunek intelektualny, który ze sobą niesie oraz oryginalny typ bohatera-narratora. *Notabene*, recepcja twórczości Stanisława Lema w Hiszpanii na taką skalę nie byłaby możliwa bez zaangażowania wybitnej tłumaczki Jadwigi Maurizio, o której również wspomina w swoim szkicu Grzegorz Bąk.

Na drugą część (*Panowie i pamiętanie*) składają się cztery szkice: Małgorzaty Judy-Mieloch (*Blask arcydzieła. „Madame” Antoniego Langego*), Krystyny

⁴ Tamże, s. 13.

⁵ Tamże, s. 28.

Agnieszka Trzeźniewska-Nowak, *Kilka odstępów polskiej literatury najnowszej*

Latawiec („*Excentrycy*” Włodzimierza Kowalewskiego: powrót do staromodnej narracji), Krzysztofa D. Szatravskiego („*To mówię ja, który wierzę w powrót z wygnania*”. *Dziedzictwo i pamięć w autobiograficznej prozie Erwina Kruka*) oraz Kristiyana Yaneva (*Trauma historyczna w powieści „Noc żywych Żydów” Igora Ostachowicza – między estetyką grozy a kampem*). Dobór utworów w tej części pokazuje różnorodność i rozpiętość tematyczną. Autorzy skupiają się między innymi na utworze Antoniego Libery (Małgorzata Juda-Mieloch), na którego patrzyć można z perspektywy 20-letniej recepcji i różnorodnych kręgów odbiorczych (profesjonalnego, nieprofesjonalnego oraz szkolnego). Autorka scala w swoim tekście kilka elementów niezwykle istotnych dla dzieła Libery, takich jak: warstwy interpretacyjne (tu głównie romans oraz obraz Polski okresu PRL-u), ukształtowanie języka poprzez użycie heksametru, kompozycję powieści skupioną na tzw. refrenach i echach. Ciekawe rozważania na temat relacji współczesność – PRL przynosi artykuł Krystyny Latawiec. Autorka szkicu, analizując utwór *Excentrycy* Włodzimierza Kowalewskiego, dochodzi do przekonania, że z jednej strony jest to powieść, która reprezentuje „literaturę popularną w najlepszym tego słowa znaczeniu”⁶, z drugiej zaś traktuje utwór jako egzemplifikację nostalgicznej literatury przywołującej na przykładzie kultowego Ciechocinka okres PRL-u. Autorka docenia „odwołania do pozaliterackiej rzeczywistości”, o których szeroko wspomina Anna Martuszevska⁷. Do przestrzeni współczesnej Warszawy, ale w jej niecodziennym anturazie (piwnice, centra handlowe) sięga Kristijan Yanev, który decyduje się zmierzyć z powieścią *Noc żywych Żydów*, w której Igor Ostachowicz kreuje postaci zawieszane między teraźniejszością a przeszłością, między życiem a śmiercią. Badacz dostrzega też wyraźne związki z literaturą romantyczną (*Dziady cz. II*), które wyraźnie zaakcentowała również Barbara Więckowska, dowodząc sensu badań nad „długim trwaniem romantyzmu w kulturze współczesnej”⁸.

Ostatnia część (*Panie i zaangażowanie*) porusza szeroko rozumiane tematy kobiece (żeby nie powiedzieć wręcz feministyczne) i otwiera ją szkic Ekateriny

⁶ K. Latawiec, „*Excentrycy*” Włodzimierza Kowalewskiego: *Powrót staromodnej narracji*, [w:] *Proza polska przełomu...*, dz. cyt., s. 111.

⁷ A. Martuszevska, *Prawda w powieści*, Gdańsk 2010, s. 7.

⁸ B. Więckowska, *Paradygmat romantyczny w „Nocy żywych Żydów” Igora Ostachowicza*, [w:] *Tropy literatury i kultury popularnej (II)*, pod red. S. Buryły, L. Gąsowskiej, D. Ossowskiej, Warszawa 2016, s. 57 i in.

Starodvorskaiej („*Wojna polsko ruska pod flagą biało-czerwoną*” Doroty Masłowskiej i jej rosyjski przekład: *problemy transportowalności ironii [przypadek meta-tekstu]*), następny tekst jest autorstwa Martyny Sadowskiej (*[W] rytm słabych podmiotów – „Inni ludzie” Doroty Masłowskiej jako wyraz nowego zjawiska kulturowego losers’ turn*), Agnieszka Zwarycz-Łazicka mierzy się z powieścią Joanny Bator („*Wróciłam, by zrozumieć, co się stało*”. „*Ciemno, prawie noc*” Joanny Bator a konwencja fantastyki grozy). Twórczość wspomnianej pisarki w swoim szkicu podejmuje również Jakub Rawski (*Pani Bovary spod Wałbrzycha, czyli fantazmatyczne życie Berty Koch w powieści Joanny Bator „Gorzko, gorzko”*). Ostatnia część monografii koncentruje się wokół dwóch pisarek: Doroty Masłowskiej (Ekaterina Starodvorskaia i Martyna Sadowska) oraz Joanny Bator (Agnieszka Zwarycz-Łazicka i Jakub Rawski). Każdy z artykułów skupia się na innej powieści, więc w monografii możemy przeczytać o kultowym już debiucie Masłowskiej, czyli *Wojnie polsko-ruskiej* w kontekście problemów tłumaczy związanych z uchwyceniem nieuchwytej ironii. O kulturze „przegrywu” pisze Martyna Sadowska, która swój dyskurs ogniskuje wokół powieści *Inni ludzie*. Ciekawiej tekst wyglądałby, gdyby autorka pokusiła się o odniesienia do kultury nerdów czy geeków jako specyficznych jednostek wpisujących się poniekąd w kulturę „przegrywu”⁹. Wartościowe mogłoby być również skonfrontowanie fenomenu opisywanego przez badaczkę z fenomenem superbohaterów (zarówno w kontekście bohatera, jak i antybohatera)¹⁰. Ostatnie dwa teksty dają zgoła inny ogłód twórczości Joanny Bator, bo z jednej strony mamy dość oczywiste uwagi dotyczące grozy, które warto byłoby poszerzyć w kontekście kulturowego *recyklingu*, o którym wspominał między innymi Adam Mazurkiewicz¹¹, a nawet fantastyki grozy (Agnieszka Zwarycz-Łazicka), a z drugiej pojawia się kolejna już literacka odsłona pani Bovary (Jakub Rawski).

Proza polska przełomu XX i XXI wieku to ciekawa i godna uwagi publikacja. Szczególne słowa uznania należą się redaktorowi tomu, który nie tylko w przemyślany oraz ciekawy sposób skonstruował koncept publikacji, ale utrzymując

⁹ D. Bruszezewska-Przytuła, P. Przytuła, *Nerdzi i kultura uczestnictwa*, [w:] *Tropy literatury i kultury popularnej*, pod red. S. Buryły, L. Gąsowskiej, D. Ossowskiej, Warszawa 2014, s. 279 i in.

¹⁰ T. Żaglewski, *Superkultura. Geneza fenomenu superbohaterów*, Kraków 2021.

¹¹ A. Mazurkiewicz, *Kulturowy recykling gotycyzmu? O „odzyskiwaniu” motywów gotyckich przez kulturę popularną*, [w:] *Tropy literatury i kultury popularnej*, pod red. S. Buryły, L. Gąsowskiej, D. Ossowskiej, Warszawa 2014, s. 45 i in.

Agnieszka Trzeźniewska-Nowak, *Kilka odstępów polskiej literatury najnowszej*

autorów w „ryzach” sprawił, że *Proza polska* pozostaje publikacją spójną i ciekawą. Liczne intertekstualne odniesienia do tekstów filozoficznych, feministycznych wzbogacają kontekst opisywanych problemów zaakcentowanych we *Wstępie* przez redaktora monografii. Bez wątplenia jest to publikacja rzetelna i interesująca. Autorzy poszczególnych szkiców dają niekiedy nowe spojrzenie na najnowszą literaturę, a innym razem wręcz ją odkrywają. Książka pod redakcją Dariusza Kuleszy stanowi wartościową lekturę, która może inspirować nie tylko badaczy polskiej literatury najnowszej, ale również szeroko pojmowanej kultury, a nawet popkultury.

Bibliografia

Bruszewska-Przytuła D., Przytuła P., *Nerdzi i kultura uczestnictwa*, [w:] *Tropy literatury i kultury popularnej*, pod red. S. Buryły, L. Gąsowskiej, D. Ossowskiej, Warszawa 2014.

Martuszevska A., *Prawda w powieści*, Gdańsk 2010.

Mazurkiewicz A., *Kulturowy recykling gotycyzmu? O „odzyskiwaniu” motywów gotyckich przez kulturę popularną*, [w:] *Tropy literatury i kultury popularnej*, pod red. S. Buryły, L. Gąsowskiej, D. Ossowskiej, Warszawa 2014.

Nycz R., „Wyrażanie niewyraźnego” w literaturze nowoczesnej (wybrane zagadnienia), [w:] tegoż, *Literatura jako trop rzeczywistości. Poetyka epifanii w nowoczesnej literaturze polskiej*, Kraków 2001.

Proza polska przełomu XX i XXI wieku, pod red. D. Kuleszy, Białystok–Kraków 2023.

Tradycja i przeszłość genologii, pod red. D. Kuleszy, Białystok 2013.

Więckowska B., *Paradygmat romantyczny w „Nocy żywych Żydów” Igora Ostachowicza*, [w:] *Tropy literatury i kultury popularnej (II)*, pod red. S. Buryły, L. Gąsowskiej, D. Ossowskiej, Warszawa 2016.

Żaglewski T., *Superkultura. Geneza fenomenu superbohaterów*, Kraków 2021.